

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**Травмоване дитинство:
психологічні проблеми
особистісного та соціального
становлення дітей та молоді
в умовах війни та
поствоєнного періоду**

УДК 159.9+ 316.6

Травмоване дитинство: психологічні проблеми особистісного та соціального становлення дітей та молоді в умовах війни та поствоєнного періоду : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (27-28 листопада 2025 року, м. Рівне). Упоряд. Р. В. Павелків, Н. В. Корчакова. Рівне : РДГУ, 2025. 178 с.

Рекомендовано до випуску Вченою радою
Рівненського державного гуманітарного університету
(протокол № 13 від 18.12.2025 р.).

Матеріали подаються у авторській редакції. Редакційна колегія може не поділяти поглядів авторів. Відповідальність за зміст матеріалів, точність наведених фактів, цитат, посилань на джерела, достовірність інформації та дотримання норм авторського права несуть автори.

4. Bouchard J. P., Stiegler N., Padmanabhanunni A. & Pretorius T. B. Psychotraumatology of the war in Ukraine: The question of the psychological care of victims who are refugees or who remain in Ukraine. *Annales Médico-psychologiques, revue psychiatrique*, 2023. №181 (1). P. 12-15. <https://doi.org/10.1016/j.amp.2022.04.006>
5. Graziosi A. The Great Famine of 1932–1933: Consequences and Implications. *Harvard Ukrainian Studies*. Vol. 25. № 3/4 (Fall 2001). PP. 157-165. URL : <https://www.jstor.org/stable/41036831>
6. Hirschberger G. Collective Trauma and the Social Construction of Meaning. *Frontiers in Psychology. Sec. Personality and Social Psychology*, 2018. № 9(1441). <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.01441>
7. Klymenko O., Salnikova S., & Dembitskyi S. Social Trauma vs Adverse Childhood Experiences of Ukrainian Children of Forced Migrants. *Sociological Studios*, 2024. № 1(24), P. 60–68. <https://doi.org/10.29038/2306-3971-2024-01-32-32>
8. Luciuk L. Y., Grecul L. Holodomor: Reflections on the Great Famine of 1932-1933 in Soviet Ukraine. Publisher: Kashtan Press, 2008. 312 p. URL : <https://surl.li/aavtja>

Кулаков Руслан

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри вікової та педагогічної психології
Рівненського державного гуманітарного університету
(м. Рівне)

РОЛЬ БАТЬКІВСЬКИХ ВИХОВНИХ ПРАКТИК ТА СОЦІАЛЬНИХ УСТАНОВОК У ФОРМУВАННІ ПРОСОЦІАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ ДІТЕЙ І ПІДЛІТКІВ В РЕАЛІЯХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ

Постановка проблеми. Просоціальна поведінка (альтруїзм, допомога, співчуття) є запорукою гармонійного функціонування суспільства та важливим показником успішної соціально-емоційної адаптації дитини. Вона сприяє зменшенню девіантної поведінки та формуванню стійких міжособистісних стосунків. Численні дослідження підтверджують, що родина є первинним і найвпливовішим агентом соціалізації, а батьківський стиль виховання, практики та установки відіграють визначальну роль у розвитку просоціальності.

Водночас, попри визнану значущість батьківського впливу, бракує глибокого осмислення того, які саме соціальні установки батьків (цінності, переконання щодо виховання, ставлення до суспільних норм) чинять найстійкіший ефект на просоціальну поведінку дитини. Ці установки можуть бути амбівалентними чи неадекватними, а їхній вплив часто модерується зовнішніми чинниками, такими як темперамент дитини чи ширше соціальне оточення. Актуальність теми посилюється сучасними викликами в Україні, де повномасштабна війна з росією, що триває з 2022 року, кардинально трансформує сімейне середовище. За даними ЮНІСЕФ (2025р.), понад 4 мільйони українських дітей стали внутрішньо переміщеними особами або біженцями, а 27% школярів демонструють високий рівень стресу через обстріли, розлуку з близькими та втрати. Це створює умови для зростання психологічних проблем, але водночас стимулює розвиток стійкості та емпатії, роблячи виховання соціально відповідальних громадян критичним завданням. Дослідження 2024-2025 років показують, що війна погіршує ментальне здоров'я дітей, підвищуючи ризики тривоги та поведінкових розладів, але позитивні батьківські практики можуть пом'якшити ці ефекти, сприяючи просоціальним моделям поведінки [12].

Мета повідомлення полягає в теоретичному аналізі та систематизації наукових даних про вплив батьківських соціальних установок (включаючи стилі виховання, емоційну теплоту, дисциплінарні практики та моделювання поведінки) на формування просоціальної

поведінки у дітей та підлітків. Особлива увага приділяється ключовим механізмам цього впливу в контексті воєнних реалій України.

Виклад основного матеріалу. Просоціальна поведінка спрямована на формування в особистості усвідомленого, відповідального, турботливого ставлення до кожної людини, до людства загалом, суспільства, природи, планети [3, с. 5].

Зміст формування просоціальної поведінки дітей зумовлюється дороговказами цілісної моделі просоціальної поведінки, що складається із наступних компонентів:

- гуманістична спрямованість цінностей, ідеалів та інтересів особистості;
- усвідомлення важливості й необхідності спільно вироблених правил співжиття, поваги до суспільних норм і законів;
- позитивна оцінка особистістю самої себе і своїх можливостей;
- здатність вибудовувати відносини взаємодопомоги й співучасті з іншими людьми;
- здатність реалізовувати себе на користь суспільству чи на благо інших людей [1, с. 10].

Цей процес відбувається через інтерналізацію соціальних норм, цінностей і уявлень про відповідальність. Батьківські установки впливають на нього через кілька механізмів. Головним є залученість батьків до життя дитини та увага до її потреб. Теплі, приймаючі стосунки створюють атмосферу безпеки й довіри, зменшують егоцентризм і стимулюють емпатію. Українська дослідниця Н. Корчакова підкреслює, що сімейні взаємини слугують моделлю, з якою дитина порівнює свої вчинки, а основою альтруїзму є батьківська повага й теплота [2].

Авторитетний стиль виховання відіграє ключову роль: чіткі правила з поясненнями, заохочення автономії та критичного мислення корелюють з вищими рівнями соціальної відповідальності. Навпаки, надмірний психологічний контроль (втручання в емоційний світ чи нав'язування цінностей) знижує просоціальність, провокуючи тривожність і залежність.

Індуктивна дисципліна – пояснення наслідків дій для інших – посилює емпатію, на відміну від жорсткого контролю. Позитивний поведінковий моніторинг, підкріплений теплим ставленням, допомагає інтерналізувати моральні норми. Діти імітують батьків: просоціальні моделі (допомога, співчуття) передають цінності альтруїзму, особливо якщо вони підкріплені схваленням [10].

У контексті сучасної України війна додає нові виклики, але й можливості для розвитку просоціальності. Дослідження 2024 року від ПРООН та Міністерства молоді і спорту показують, що 40-50% молоді зазнали прямого впливу обстрілів чи втрат, що підвищило рівень стресу на 10% серед дітей, спричинивши зростання тривоги (до 24%) та поведінкових проблем (до 20%). Розлука з батьками через мобілізацію (понад 1,8 млн сімей) посилює ризики ПТСР (17-21% у дітей 3-17 років) і знижує емоційну теплоту, що негативно впливає на емпатію. Батьківські травми (депресія, ПТСР у 25-30% опитаних) передаються дітям, підвищуючи шанси на поведінкові розлади в 3-6 разів [4; 5].

Проте, за даними SIPRI та ЮНІСЕФ, війна також стимулює стійкість: 20-30% дітей демонструють посилену просоціальну поведінку через волонтерство, взаємодопомогу в громадах чи сімейні історії про героїзм. Авторитетні практики, як-от обговорення воєнних подій з акцентом на емпатію та солідарність, пом'якшують травму: діти, що зростають у сім'ях із теплим батьківським ставленням, на 15-20% частіше проявляють альтруїзм, допомагаючи одноліткам чи літнім людям. Сім'ї переселенців, де батьки моделюють адаптивні стратегії (позитивна переінтерпретація подій), показують нижчі рівні агресії та вищу соціальну залученість у дітей. [7; 8; 9; 11; 12].

Висновки. Батьківські соціальні установки є одним з найбільш значущих факторів у формуванні просоціальної поведінки дитини. Позитивний вплив мають такі установки, які проявляються у високій емоційній теплоті, чуйності та залученості (забезпечують безпеку

та знижують егоцентризм), авторитетному стилі виховання (встановлення правил з поясненням), використанні індуктивної дисципліни (фокусування уваги на наслідках для інших та розвиток емпатії), моделюванні просоціальної поведінки та підкресленні важливості альтруїстичних цінностей. Негативний вплив чинять установки, пов'язані з психологічним контролем та гіперконтролем (перешкоджають розвитку автономії та ініціативи), ворожо-відкидаючим ставленням або байдужістю.

У воєнних умовах України просоціальність розвивається динамічно: травма детермінує ризики зниження рівня емпатії, тоді як стійкі практики батьків (обговорення втрат, спільна допомога) стимулюють відповідальність і солідарність. Подальші розвідки мають фокусуватися на взаємодії установок з воєнною травмою, а також на програмах корекції для сімей (наприклад, для мобілізованих батьків), аби оптимізувати соціальний розвиток покоління, народженого в часи агресії.

Список використаних джерел:

1. Кириченко В. І. (Ред.), Нечерда В. Б., Гарбузюк І. В., Тарасова Т. В. Зміст, форми і методи формування просоціальної поведінки підлітків уразливих категорій в закладах загальної середньої освіти : методичні рекомендації. Кропивницький : Імекс-ЛТД. 2019. 96 с. URL: <https://surl.li/xetnud> (дата звернення: 12.11.2025).
2. Корчакова Н. Стимулювання дитячої просоціальності в умовах сім'ї. *Проблеми сучасної психології*, 2019, № 27. С. 220-231. <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2015-27.%25p>
3. Оржеховська В. М., Федорченко Т. Є. Формування просоціальної поведінки школярів в умовах превентивного виховного середовища : посібник. 2016. 194 с. URL: <https://surl.li/zavhfg> (дата звернення: 12.11.2025).
4. Психічний стан здоров'я українських дітей погіршується у воєнний період – дослідження в сім'ях. Теплодар. 2025. URL: <https://surl.li/rwqyyj> (дата звернення: 14.11.2025).
5. Цифри, які треба знати: результати 5 досліджень про вплив війни на українських дітей і освіту. *Osvitoria*. 2024. URL: <https://surl.li/nfrwmc> (дата звернення: 14.11.2025).
6. Чому зростає кількість насильства, жорстокого поводження з дитиною та як цьому протистояти. Служба освітнього омбудсмена України. 2025. URL: <https://surl.li/coytwl> (дата звернення: 14.11.2025).
7. Awuah W.A. Vulnerable in silence: Paediatric health in the Ukrainian crisis. *Annals of Medicine and Surgery*, 2022. № 82. <https://doi.org/10.1016/j.amsu.2022.104369>
8. Child development and resilience in war, conflict and displacement. SIPRI. 2022. URL: <https://surl.li/dbdlldq> (дата звернення: 14.11.2025).
9. Elroy E., Hyland P., Shevlin M., Karatzias T., Vallières F., Ben-Ezra M., Vang M. L., Lorberg B., Martsenkovskyi D. Change in child mental health during the Ukraine war: evidence from a large sample of parents. *European Child & Adolescent Psychiatry*, 2024. № 33. P. 1495-1502. URL: <https://doi.org/10.1007/s00787-023-02255-z> (дата звернення: 14.11.2025).
10. Erlewein K., Gossmann E., Fegert J. M. Parental conscription and cumulative adverse experiences in war-affected children and adolescents and their impact on mental health: a comment following Russia's invasion of Ukraine in 2022. *Child Adolesc Psychiatry Ment Health*, 2024. № 42. <https://doi.org/10.1186/s13034-024-00732-0>
11. Impact of war on youth in Ukraine – 2024. United Nations Development Programme. URL: <https://surl.li/tbsnvt> (дата звернення: 14.11.2025).
12. The devastating toll of war on childhood and youth across Ukraine. UNICEF. 2025. URL: <https://surl.li/vfbsjt> (дата звернення: 14.11.2025).

ЗМІСТ

Артемова Ольга, Кондратюк Наталія	Комунікативна компетентність медичної працівників як умова успішної соціально-психологічної адаптації	4
Артемова Ольга, Рачинська Олеся	Вплив професійної самоефективності персоналу на його суб'єктичне благополуччя в умовах війни	7
Баратюк Артем	VR- тренінги соціальних навичок для дітей та підлітків, які мають труднощі в спілкуванні через травму	9
Безручук Світлана, Армеева Єлизавета	Емпіричне дослідження психологічних особливостей мотиваційні сфери здобувачів фахової передвищої освіти	11
Беляєва Наталія, Гузь Наталія	Особливості прояву синдрому емоційного вигорання у психологів та засоби його подолання	13
Бойчук Тарас	Особливості підвищення резильєнтності та опрацювання травматичного досвіду в короткочасній EMDR терапії онлайн з людьми, що постраждали від війни	15
Борисова Олександра	Вплив війни на дітей і підлітків: психоемоційні стани та копінг-стратегії молоді	17
Бура Валерія	Вивчення когнітивного навантаження в умовах багатозначності	19
Варушко Юлія	Психологічні механізми подолання кризових станів	22
Гапоненко Лариса	Терапевтичний діалог стабілізації психіки дошкільнят з конфліктною поведінкою	25
Данильченко Олександр	Війна як чинник трансформації мотиваційних установок щодо батьківства в молодих сім'ях	30
Dombrovskis Valerijs, Guseva Svetlana	Family and School Factors in the Psychological Adaptation of War-Traumatized Children (<i>Роль сім'ї і освітнього середовища у психологічній адаптації дітей, що пережили травматичний досвід війни</i>)	31
Дорошенко А.	Синдром відкладеного життя як феномен психічного буття особистості в умовах війни	33
Драна Ірина	Психологічні кордони і адаптаційні процеси як взаємопов'язані чинники стресостійкості партнерів	35
Дружиніна Інна	Психологічне благополуччя в умовах хронічного стресу: роль емоційної регуляції та соціальної підтримки	37

Єсіна Олеся	Вплив кумулятивного стресу на психологічне благополуччя особистості	39
Дяченко Тетяна	Особливості агресивної поведінки військовослужбовців з адиктивними розладами	41
Журигора Вікторія	Особливості Я-концепції осіб зі сценічними бар'єрами	44
Жучинська Олена	Програма психологічної реабілітації «Відновлення цілісності та ресурсу через гештальт-підхід»	47
Заводовський Анатолій	Особливості розгляду кейсів травмованого дитинства у полімодальній багатофокусній супервізії	48
Piško Dzintra	Coping Strategies of Primary School Children in the Context of Crisis-Related Situations	51
Казанцев Володимир	Інтерпретація як метод відновлення особистості внаслідок травми	53
Козігора Марія	Емоційна безпека дитини як чинник подолання наслідків психологічної травми	54
Короваєнко Поліна	Використання техніки ебру в арт-терапії для зниження рівня тривожності та страху у підлітків	56
Король Олена, Кощенко Олександра	Психоемоційний стан як фактор впливу на навчальну діяльність здобувачів ФДПО в умовах війни	58
Котлік Наталія	Самооцінка та навчальна мотивація підлітків в умовах психологічної травматизації війною: вікові та статеві особливості	61
Котлубовська Алла	Психологічні особливості зв'язку читацької активності, тривожності та емоційного стану молоді	63
Кулакова Лариса	Колективна травма української нації крізь призму дитинства	64
Кулаков Руслан	Роль батьківських виховних практик та соціальних установок у формуванні просоціальної поведінки дітей і підлітків в реаліях повномасштабної війни	67
Кутєпова-Бредун В. Текут'єва Д.	Особливості прокрастинації у студентів-психологів	70
Кучеренко Наталія	Емоційний інтелект як чинник запобігання синдрому емоційного вигорання в колективі	72
Ларіна Тетяна	Когнітивна стійкість учасників освітнього простору як запорука безпечної поведінки в екологічному контексті	75

Максимюк Тетяна	Світовий досвід мультидисциплінарної підтримки дітей к кризових ситуаціях	77
Малигін Олександр	Компульсивний проміскуїтет у юнацькому віці: психологічні механізми, фактори ризику та поведінкові патерни	79
Міненко Ольга	Методи формування стресостійкості підлітків воєнного конфлікту	83
Мельничук Ірина	Сімейна резильєнтність як ресурс подолання воєнних викликів	85
Михальчук Антоніна	Використання притч та метафоричних історій як інструментів стабілізації, відновлення та ресурсності дітей в освітньому середовищі в період війни	87
Молочко Ярослав	Нарцисична спрямованість як результат адаптивних відповідей на стрес у дитинстві	90
Онопрійчук Сергій	Роль страху у процесах саморегуляції поведінки особливості в умовах війни	93
Опанасюк Ірина	Техніка «колаж» як засіб творчого самовираження старшокласників в умовах сьогодення	96
Паламарчук Владислав	Дослідження готовності особового складу ДСНС України до виконання професійних обов'язків	100
Панько Ірина	Особливості профілактики професійного вигорання	102
Папченко Юлія, Волошина Валентина	Соціально-психологічні виклики к підтримці дітей під час військової агресії	105
Пінська Олена	Комунікативна толерантність освітян як детермінанта збереження безпечного освітнього середовища у воєнних реаліях	107
Перебойчук К., Лапшова Н.	Самооцінка та емоційний інтелект як особистісні чинники саморегуляції та профілактики агресивних проявів у підлітковому віці	109
Петренко Ганна	Дослідження впливу мотиву вибору шлюбного партнера на подружні взаємини	111
Поліщук Тетяна	Сресостійкість лікарів фізичної та реабілітаційної медицини у період війни: психологічні чинники, ризики та ресурси адаптації	113

Прокопук Ірина	Основні напрямки дослідження життєстійкості у психологічній науці	115
Прудка Лілія	Вікові кризи та їх роль у формуванні психічних розладів: клініко-психологічний підхід	117
Рибак Юрій	Особливості впливу тривожності на тілесне здоров'я особистості в складних життєвих ситуаціях	120
Reznik Alexander	Risky behavior of Israel teenagers during periods of military conflicts, terroristic and rocket attacks (<i>Ризикова поведінка ізраїльських підлітків у періоди воєнних конфліктів, терористичних атак та ракетних обстрілів</i>)	123
Роженко Юлія	Основні підходи до вивчення конфлікту і конфліктної поведінки у сучасній науці	125
Руденко Володимир, Руденко Наталія	Аналіз переживання різних типів травматичних подій підлітками і юнаками	129
Рудюк Олег	Психологічні ресурси подолання особистісної кризи зайнятості у безробітній молоді	130
Синягівська Вікторія	Психологічні ресурси розвитку життєстійкості особистості в умовах війни	133
Стрельченко Наталія	Психологічні захисні стратегії військовослужбовців з різним рівнем бойового досвіду	134
Ставицька Олена, Артемук Олександра	Психологічні механізми виникнення посттравматичного стресового розладу у волонтерів в умовах війни	137
Сторож Олена	Групова психотерапія як ресурс збереження особистісного благополуччя сучасної молоді в умовах війни	140
Токарева Наталя	Полімодальні сценарії травматизації підлітків в умовах воєнного часу	142
Умерова Наталя	Психологічна підтримка дітей в умовах постійних повітряних тривог	145
Учитель Інна, Варушка Юлія	Стиль сімейного виховання та схильність підлітків до невротизації	147
Uzole Tatjana, Zīmele Santa	Psychological Coping Strategies of Ukrainian Refugee Adolescents: Social Adaptation and Maladaptation – A Case Study of a Latvian School	149

Фесюк Владислав	Теоретичні аспекти дослідження феномену багатозначності особистості	154
Хватова Олена, Вернидуб Юлія	Освітнє середовище як простір психологічного відновлення і безпеки дітей війни	156
Шаповалов Андрій	Вплив воєнної травматизації на формування професійної ідентичності молоді: психологічні виклики та шляхи відновлення	158
Шулюк Надія	Психологічний супровід і профорієнтація дітей війни в умовах безпечного освітнього середовища	160
Юрчук Олена	Роль психолога у збереженні резильєнтності дітей в умовах сучасних криз	163
Юрчук Олексій	Руховий режим як фактор психофізичної реабілітації дітей травмованих війною	165
Čapulis Sergejs, Dombrovskis Valerijs	Sport as a Tool for Promoting Mental Health and Social Integration among Youth(<i>Спорт как інструмент зміцнення ментального здоров'я і соціальної інтеграції молоді</i>)	168
Яблонська Марина	Особливості копінг-стратегій подолання стресу у працівників центрів розвитку в умовах війни	171